

ҚАЗАҚ ТІЛІН ҮЙРЕТУДЕГІ АКАДЕМИЯЛЫҚ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ӘДІС- ТӘСІЛДЕР

Аңдатпа. Бұл мақалада қазақ тілін оқытуда жазу және жазбаша сөйлеуді үйретудің ерекшеліктері қарастырылады. Жазу – күрделі тілдік қызмет түрі, ол студенттің тілдік дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Жазу техникасын меңгеру үшін каллиграфия, графика және орфография сияқты негізгі дағдыларды дамыту қажет. Мақалада жазу мен жазбаша сөйлеуді үйретудің әртүрлі әдіс-тәсілдері, атап айтқанда, графикалық дағдыларды дамыту, жазбаша мәтіндерді дұрыс құрастыру және орфографиялық қателерді түзету мәселелері талқыланады. Жазбаша сөйлеуді дамытуда репродуктивті, репродуктивті-шармашылық және шығармашылық жаттығулардың маңыздылығы көрсетілген. Сонымен қатар, мақалада диктанттар, аннотациялар, рефераттар мен шығарма жазу сияқты жаттығуларды қолданудың тиімділігі сипатталып, жазбаша сөйлеуді дамытудың психологиялық аспектілері қарастырылады. Бұл зерттеу қазақ тілін үйренушілердің жазбаша дағдыларын жетілдіруде қолданылатын әдіс-тәсілдер мен құралдарды анықтауға көмектеседі және оқытушыларға практикалық ұсыныстар береді.

Тірек сөздер: жазбаша сөйлеу, қазақ тілі, оқыту әдістемесі, графика, каллиграфия, орфография, жазу техникасы, жазбаша жаттығулар, диктант, шығармашылық тапсырмалар.

Кіріспе. Жазу жазуды үйрететін сөйлеу әрекетінің күрделі түрі ретінде біз келесі аспектілерді айтамыз:

1) жазу техникасымен жұмыс істеу (яғни каллиграфиялық, графикалық және орфографиялық дағдыларды қалыптастыру);

2) зерттелетін тілдің графикалық коды арқылы семантикалық ақпаратты беру қабілетін дамыту, яғни.хат (т. б.).

Каллиграфия дағдыларын қалыптастыру әріптердің дұрыс жазылуымен және түсінікті жазумен байланысты. Графикалық дағдылар студенттердің зерттелетін тілдің негізгі графикалық қасиеттерінің жиынтығын, әріптерді, диакритикалық белгілерді игеруіне

байланысты (әріппен жазылған белгі, оны осы белгісіз басқаша оқу керек екенін көрсетеді, мысалы: е (орыс тілі) немесе с (чех тілі), й (неміс тілі). Орфографиялық дағдылар белгілі бір тілде қабылданған сөздерді жазу тәсілдерінің жүйесіне негізделген. Аталған дағдыларды игерудегі қиындықтар көп жағдайда ана тілі мен шет тілінің алфавиттері сәйкес келмейтіндігімен түсіндіріледі. Тыныс белгілері дағдыларын да ескеру қажет.

Жазбаша сөйлеу табиғаты бойынша қайталама, бірақ сонымен бірге бұл тілдің тәуелсіз материалдық формасы. Өзінің ерекшеліктерін дамыта отырып, ол ауызша сөйлеуге тән уақыттың,

кеңістіктің, модальділіктің, субъектінің, объектінің, предикаттың, себеп-салдарлық қатынастардың және т. б. бірдей семасиологиялық категорияларына сүйенді, бірақ сонымен бірге осы категорияларды білдірудің басқа құралдары мен тәсілдері пайда болды және дамыды, бұл олардың семантикасына әсер ете алмады (Мысалы, біз жазуда экспрессияны қалай білдіреміз? Қаріппен немесе леп белгісімен танданыз.)

Психологиялық тұрғыдан алғанда, ішкі сөйлеудің есту-моторлы бейнелерін және визуалды-қолмен бейнелеуді біріктірудің арқасында хатта білім, Дағдылар мен дағдыларды кешенді игеру қамтамасыз етіледі, яғни жазбаша сөйлеу құрылымы жағынан күрделірек, өйткені ол ауызша сөйлеуді қамтиды[1.215 б.].

Зерттеу әдісі және шарты. Бұл зерттеуде негізінен сапалық зерттеу әдістері қолданылды. Жазу дағдыларын үйрету процесінің ерекшеліктерін анықтау үшін әдістемелік талдау, салыстыру, бақылау және педагогикалық тәжірибе әдістері қолданылды. Сонымен қатар, теориялық талдау арқылы жазбаша сөйлеудің әдістемелік аспектілері қарастырылып, оны дамытудағы психоллингвистикалық және педагогикалық шарттар зерделенді. Жазу дағдыларын қалыптастырудағы әртүрлі жаттығулардың тиімділігі зерттелді, студенттердің жазбаша сөйлеу дағдыларын меңгеру деңгейі бағаланды.

Зерттеу жұмысы қазақ тілдерін үйрету бойынша мамандандырылған топтарда, гимназияларда және университеттерде өткізілген педагогикалық тәжірибелер негізінде жүргізілді. Зерттеу барысында түрлі деңгейдегі студенттердің жазбаша сөйлеу дағдыларын дамытуға арналған жаттығулар мен тапсырмалар қолданылды. Студенттерге жазу

техникасын меңгеруге бағытталған жаттығулар, орфография мен каллиграфияны дамытуға арналған тапсырмалар ұсынылды. Әр жаттығудың нәтижелері және олардың жазбаша сөйлеуді дамытудағы тиімділігі бағаланып, студенттердің тілдік дағдыларының деңгейі сараланды. Сонымен қатар, психологиялық және педагогикалық факторлар, олардың жазбаша сөйлеу дағдыларына әсері зерттелді.- наличие материально-технического и методического обеспечения (учебная и специализированная литература, доступ к библиотекам и компьютерным классам).

Зерттеу нәтижесі. Жазуды оқытудың лингвистикалық мазмұны жазуды қазақ тілін оқыту және үйрену құралы ретінде пайдалануға мүмкіндік береді. Маңызды компоненттер келесідей.

Біріншіден, бұл графика берілген жазудың барлық құралдарының жиынтығы. ЖОО-да оқытылатын тілдер: кириллица, ағылшын, неміс, француз, испан латын графикасын қолданады. Аталған тілдердің графикасы екі нұсқада бар: баспа және қолжазба. Олардың әрқайсысында өз кезегінде үлкен және кіші әріптер бар. Осылайша, әр графема алфавиттік бірліктер жиынтығымен ұсынылған. Баспа және жазбаша қаріптердің әріптерінің сызбаларын салыстыру кейбір графиктердің жақын сәйкестіктері бар екенін көрсетеді, ал басқаларында баспа және қолжазба нұсқалары бір-бірінен күрт ерекшеленеді. Тілдің дыбыстық жүйесі графикалық жүйеге қарағанда бай болғандықтан, тек бір дыбысқа сәйкес келетін әріптер өте аз.

Басқа әріптер сөздегі позицияға, сөз семантикасына және т.б. байланысты әртүрлі дыбыстарды жеткізе алады.

Екіншіден, жазуды оқытудың лингвистикалық мазмұнына емле-емле немесе нақты сөздерді жазу кезінде жазбаша белгілерді қолдану ережелері жүйесі жатады. Егер графика дыбысты немесе дыбыстық тіркесімді берудің бірнеше нұсқасына мүмкіндік берсе, онда емле әрқашан белгілі бір сөзді осы дыбыспен жеткізу үшін бір емлені қолданады, ол дұрыс деп танылады, ал басқалары қате.

Үшіншіден, каллиграфия жазба. Жазуды меңгеру әріптерді, сөз тіркестерін, сөйлемдерді, фразалық бірліктерді игеру арқылы жүзеге асырылатындықтан, аталған бірліктердің әрқайсысы тиісті жазба деңгейлері болып табылады.

Төртіншіден, жазбаша сөйлеу. Орыс және латын алфавиттерінің баспа белгілері жүйесін талдау олардың емлесі бойынша ішінара сәйкес келетін әріптер мен орыс тілдістуденттер үшін жаңа әріптер бар екенін көрсетеді. Ең типтік орфографиялық қателіктерге қазақ тіліндегі және Қазақ және орыс тілдеріндегі ұқсас әріптердің сызбалары жатады. Студенттер әріптердің сараланған бейнелерін көрмейді[2.1156].

Жазуды және жазуды үйренудегі жаттығулар

Жазуды үйрену кезіндегі жаттығулар және т.б.: репродуктивті, репродуктивті-өнімді және өнімді болып бөлінеді. Графиканы оқыту екі дағдыны меңгеруді қамтиды: әріптерді дұрыс бейнелеу және оларды сөзбен дұрыс байланыстыру (каллиграфия). Уақыттың жетіспеуіне байланысты орфографиялық оқыту, әдетте, қазақ тілін үйрену кезінде тәуелсіз Курс емес. Орфографияны ассимиляциялау материалдың кешенді берілуіне байланысты еріксіз жүреді. Жазуды және т. б. үйретуге арналған жаттығулардың тағы бір

классификациясы бар: дайындық және сөйлеу; сөйлеу УРУ және шынайы РУ болып бөлінеді. Жазуды үйрену туралы айтатын болсақ, біз жазу техникасын айтамыз:

1) графиканы, каллиграфияны меңгеруден. Жаттығулардың мысалдары: әріпті бірнеше рет, бас әріппен де, бас әріппен де жазыңыз, әріптерді алфавиттік ретпен орналастырыңыз және жазыңыз; 2) емлені меңгеру: дыбысты және оған сәйкес әріп тіркесімін табыңыз, жазыңыз және оқыңыз; тізімнен Ережеге сәйкес оқылмайтын сөздерді таңдаңыз, жетіспейтін әріптерді енгізіңіз, мәтінді жазыңыз

Зерттеу нәтижелерін талқылау. РР-ді оқыту кезінде сізге қолдау көрсету керек, мысалы, аннотацияны қалай дұрыс жасау керек: біз оның не екенін түсіндіреміз, содан кейін дайын үлгіні ұсынамыз, онымен жұмыс бар (біз клишелерді, уақытша формаларды, лексикалық бірліктерді және т.б. бөлеміз). Біз алгоритмге есеп береміз, "балық" жасаймыз (мәтіннің өзіне қатысты нәрсені алып тастаймыз), алгоритмді басқа мәтінмен толтыруды сұраймыз, содан кейін студенттер/студенттер өз аннотациясын жасайды.

Диктант-бұл ең сенімді бақылау, сонымен қатар жазу техникасын үйрету. Диктант болуы мүмкін:

есту; көрнекі (алдымен мәтін тақтаға жазылады және талданады, содан кейін өшіріледі, студенттер визуалды жадқа сүйене отырып, диктант бойынша жазады);

- көрнекі-есту (бір уақытта тақтаға жазылады және студенттерге нұсқау беріледі, содан кейін салыстырылады);

- өзін-өзі диктант (студенттердің жатқа білген мәтінін немесе өлеңін жазуы, бұл туралы алдын-ала ескерту керек);

- диктант-жүгіру. Жазуды және т. б. оқытуда жазбаша мәлімдеменің негізінде жатқан Дағдылар мен дағдыларды үйрететін дайындық жаттығулары да қолданылады: трансформациялар (алдымен сыныпта ауызша, содан кейін үйде жазбаша тапсырма ретінде), жаттығуларды қысу және кеңейту, баламалы алмастырулар (лексикалық және грамматикалық), сөйлемдер құрастыру (сөйлемдерден, жағдайлардан сөйлемдер құрастыру, білім беру және диалогты жазу), сұрақ-жауап (мысалы, мәтінге жазбаша түрде бес сұрақ қойыңыз), аударма (ана тілінен шет тіліне).

Сөйлеу жаттығуларының ерекшелігі-жазбаша мәлімдеменің мазмұнына назар аудару. Жазбаша жаттығулар ретінде презентациялар қолданылады [3.98б.].

Мәтіннің модификация дәрежесіне байланысты презентациялар үш түрге бөлінеді: кеңейтілген, қысылған, бос. Егжей-тегжейлі немесе мәтінге жақын презентация жазбаша тілді дамытудың тиімді құралдарының бірі болып табылады, дегенмен басқа презентациялармен салыстырғанда ол аз шығармашылық сипатта болады

Сығылған презентация мәтіндегі басты нәрсені бөліп көрсету және екінші ретті алып тастау қабілетімен байланысты, бұл мәтіннің (түпнұсқаның) мазмұнына және оның формасына бір уақытта назар аударуды қажет етеді.

Мәтінді қысқарту арқылы студент шығармашылықпен жұмыс істейді. Презентацияның бұл түрі сыни талдау немесе өзіндік бағалау, жеке фактілерді салыстыру немесе салыстыру, мазмұнды кеңейту немесе толықтыру және т. б. элементтерді қамтуы мүмкін.

Егжей-тегжейлі немесе мәтінге жақын презентация үшін баяндау немесе сипаттау сипатындағы үлгілерге артықшылық беріледі. Еркін

презентация мәтіннің тілдік жағын өзгертумен ғана емес, сонымен бірге мазмұнның белгілі бір модификациясымен де байланысты.

ЖОО-да жазуды және т.б. оқытудың ең көп таралған түрі-эссе. Хабарламалардың әр түрлі түрлерін құрастыру қабілетін қалыптастыру ойды білдіру тәсілдерін (сипаттау, баяндау, пайымдау) білуді және жазбаша хабарламаның мақсатты бағытына және оның түріне байланысты оларды біріктіре білуді қамтиды.

Эссе жазбаша жұмыстың ең қиын түріне жатады, өйткені ол басқалардың және өз ойларын жазбаша түрде білдіруге байланысты фактілерді немесе оқиғаларды өз бетінше таңдауды қамтиды. Ол үшін көлемі жағынан маңызды тілдік материалмен жазуда еркін жұмыс істей білу қажет.

Материалды ұсыну әдісіне сәйкес композициялар сипаттамалық, баяндау, эссе-пайымдау болуы мүмкін. Сипаттамалық сипаттағы эссе-бұл тақырыпты, пейзажды, жағдайды және т.б. ауызша сипаттайтын мәтін, сипаттамалық эссе ауызша әңгіме құрастырудан гөрі көп сөздерді қажет етеді, өйткені сипаттамада сипатталған заттың немесе құбылыстың белгілері мен қасиеттеріне көп көңіл бөлінеді [4.89 б.].

Эссе-баяндау уақыт бойынша әрекеттің немесе оқиғаның дамуын білдіреді. Баяндау, ең алдымен, сипаттау мен пайымдаумен салыстырғанда ойларды ұсынудың қарапайым тәсілі болып саналады, өйткені баяндау мәтініндегі баяндау дәйектілігі әдетте оқиғалардың нақты барысына сәйкес келеді; мұнда автордың көзқарасы ерекшеленбейді, фактілерді талдау жоқ. Әңгімеде оқиғаларды орналастыруда уақыттың реттілігін түсіну керек және іс-әрекеттің өзгеруіндегі дәйектілікті

көрсету керек, бұл көбінесе уақытты дұрыс қолданумен байланысты.

Оқиға туралы әңгіме ретінде баяндаудың ерекшеліктеріне оның құрамы кіруі керек, ол келесі нұсқаларға ие болуы мүмкін:

1) оқиғаның басталуы, оқиғаның дамуы, соңы;

2) кіріспе, түйін, түйін сәті, түйін, қорытынды.

Қорытынды. Жазбаша сөйлеу дағдыларын қалыптастыру қазақ тілін оқытуда маңызды рөл атқарады. Бұл зерттеу қазақ тілін үйренушілердің жазбаша сөйлеу дағдыларын дамытуда қолданылатын әдістер мен тәсілдердің тиімділігін көрсетті. Жазу дағдыларын қалыптастыру процесінде каллиграфия, графика және орфография сияқты негізгі компоненттер маңызды болып табылады. Әсіресе, жазу техникасы мен орфографиялық дағдыларды дамыту студенттердің дұрыс жазу қабілетін арттыруға септігін тигізеді [5. 225 б.].

Зерттеу барысында жазбаша сөйлеуді дамытуда репродуктивті және шығармашылық жаттығулардың маңызы ерекше екендігі анықталды.

Студенттердің жазбаша сөйлеу деңгейін арттыру үшін диктанттар, аннотациялар, рефераттар мен шығармалар сияқты жаттығулардың қолданылуы тиімді екендігі байқалды. Сонымен қатар, жазбаша сөйлеуді дамытудағы психологиялық және педагогикалық аспектілерді ескеру қажеттілігі маңызды. Студенттердің жазу дағдыларын қалыптастыру үшін түрлі жаттығулар мен тапсырмалар оқу процесіне интеграциялануы тиіс, өйткені бұл олардың тілдік дағдыларын кешенді түрде дамытады.

Қорытындылай келе, қазақ тілін үйретудегі жазбаша сөйлеу дағдыларын дамытуда қолданылатын әдіс-тәсілдер студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін жетілдіруге және тіл үйренушілердің жазбаша қарым-қатынас дағдыларын нығайтуға бағытталған болуы керек. Оқытушыларға тиімді әдістерді қолдану арқылы студенттердің жазбаша сөйлеу деңгейін арттыруға мүмкіндік беріледі.

Әдебиеттер тізімі

1. Лысакова, И.П. Методика обучения русскому языку как иностранному: учеб.пособие [Текст] / И.П. Лысакова, Г.М. Васильева, С.А. Вишнякова. - М.: Русский язык. Курсы, 2019. – 320 б.
2. Дейкина, А.Д. Аксиологические аспекты методики преподавания русского языка (профессиональный и общеобразовательный уровни) [Текст] / А.Д. Дейкина, А.П. Еремеева, Л.А. Ходякова, В.Д. Янченко // Материалы Международной научно-практической конференции. М.: МПГУ, Ярославль: Ремдер, 2009. – 496 б.
3. Дейкина, А.Д. Воспитание национального самосознания при обучении родному языку [Текст] / А.Д. Дейкина // Русский язык в школе, 1993. - № 5. – 5-8, 136.
4. Лебединский, С.И. Методика преподавания русского языка как иностранного: учебное пособие [Текст] / С.И. Лебединский. - Мн.: 2011. – 309б.
5. Дейкина, А.Д. Формирование языковой личности с ценностным взглядом на русский язык: методологические проблемы преподавания русского языка: Монография [Текст] / А.Д. Дейкина. - Оренбург: ООО «Агентство «Пресса», 2009. – 305 б.
6. Черникова, Е.А. Электронное обучение РКИ: проблемы и перспективы [Текст] / Е.А. Черникова. - М.: Просвещение, 2018.

Айнакулова Ж.Е.- Таразский университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ, ПРИМЕНЯЕМЫЕ В РАЗВИТИИ НАВЫКОВ АКАДЕМИЧЕСКОЙ РЕЧИ ПРИ ОБУЧЕНИИ КАЗАХСКОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация. В статье рассматриваются особенности обучения написанию и письменной речи при обучении казахскому языку. Написание – это сложный вид речевой деятельности, играющий важную роль в формировании языковых навыков учащегося. Для освоения техники письма необходимо развивать основные навыки, такие как каллиграфия, графика и орфография. В статье обсуждаются различные методы и подходы к обучению написанию и письменной речи, в том числе развитие графических навыков, правильное построение письменных текстов и исправление орфографических ошибок. Рассматривается значимость репродуктивных, репродуктивно-творческих и творческих упражнений в развитии письменной речи. Также в статье описана эффективность применения таких упражнений, как диктанты, аннотации, рефераты и сочинения, а также рассмотрены психологические аспекты развития письменной речи. Это исследование помогает определить методы и инструменты, используемые для совершенствования письменных навыков изучающих казахский язык, и дает практические рекомендации преподавателям.

Ключевые слова: письменная речь, казахский язык, методика обучения, графика, каллиграфия, орфография, техника письма, письменные упражнения, диктант, творческие задания.

Zh.E. Ainakulova - M.Kh. Dulaty University, Taraz, Kazakhstan

METHODS AND TECHNIQUES USED IN THE DEVELOPMENT OF ACADEMIC SPEECH SKILLS IN TEACHING THE KAZAKH LANGUAGE

Abstract. The article discusses the features of teaching writing and written speech in the process of teaching the Kazakh language. Writing is a complex form of speech activity that plays an important role in the formation of language skills in learners. To master the technique of writing, it is necessary to develop basic skills such as calligraphy, graphics, and orthography. The article examines various methods and approaches to teaching writing and written speech, including the development of graphic skills, correct construction of written texts, and correction of orthographic errors. The significance of reproductive, reproductive-creative, and creative exercises in the development of written speech is discussed. The article also describes the effectiveness of exercises such as dictations, annotations, abstracts, and essays, as well as the psychological aspects of developing written speech. This research helps to identify the methods and tools used to improve the writing skills of learners of the Kazakh language and provides practical recommendations for teachers.

Keywords: written speech, Kazakh language, teaching methods, graphics, calligraphy, orthography, writing technique, written exercises, dictation, creative tasks.

References

1. Lysakova, I.P. Metodika obucheniya russkomu yazyku kak inostrannomu: ucheb.posobie [Methodology of teaching Russian as a foreign language: textbook.the manual] [Text] /

- I.P. Lysakova, G.M. Vasilyeva, S.A. Vishnyakova. - M.: Russian language. Courses, 2019. – 320 b.
2. Deikina, A.D. Aksiologicheskie aspekty metodiki prepodavaniya russkogo yazyka (professional'nyj i obshcheobrazovatel'nyj urovni) [Axiological aspects of the methodology of teaching the Russian language (professional and general education levels)] [Text] / A.D. Deikina, A.P. Eremeeva, L.A. Khodyakova, V.D. Yanchenko // Materials of the International Scientific and Practical Conference. Moscow: Moscow State University, Yaroslavl: Remder, 2009. – 496 b.
 3. Deikina, A.D. Vospitanie nacional'nogo samosoznaniya pri obuchenii rodnomu yazyku [Education of national self-awareness in teaching the native language] [Text] / A.D. Deikina // Russian language at school, 1993. - № 5. – 5-8, 13b.
 4. Lebedinsky, S.I. Metodika prepodavaniya russkogo yazyka kak inostrannogo: uchebnoe posobie [Methods of teaching Russian as a foreign language: a textbook] [Text] / S.I. Lebedinsky. Russian Russian: 2011. – 309b.
 5. Deikina, A.D. Formirovanie yazykovoj lichnosti s cennostnym vzglyadom na russkij yazyk: metodologicheskie problemy prepodavaniya russkogo yazyka: Monografiya [Formation of a linguistic personality with a value-based view of the Russian language: methodological problems of teaching the Russian language: A monograph] [Text] / A.D. Deikina. Orenburg: Press Agency LLC, 2009. 305 b.
 6. Chernikova, E.A. Elektronnoe obuchenie RKI: problemy i perspektivy [Electronic learning of RCT: problems and prospects] [Text] / E.A. Chernikova. - M.: Prosveshchenie, 2018.

12.12.24 ж. баспаға түсті.

2.02.25. ж. түзетулермен түсті.

11.03.25 ж. басып шығаруға қабылданды.

Мақалаға сілтеме:

Айнақұлова, Ж.Е. Қазақ тілін үйретудегі академиялық сөйлеу дағдыларын дамытуда қолданылатын әдіс-тәсілдер [Мәтін] / Ж.Е.Айнақұлова // Dulary University Хабаршысы. – 2025. – №1.-Б. 132-138 <https://doi.org/10.55956/GBWR5287>

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).